

Ministarstvo zdravstva
i socijalne skrbi
Republike Hrvatske

Mladi između obrazovanja i zapošljavanja: isplati li se školovati?

Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP), je svjetska mreža UN-a za razvoj, koja zagovara promjene i povezivanje država sa znanjem, iskustvom te potencijalima kako bi se stanovnicima omogućilo da izgrade bolji život. Djelujemo u 166 država, pomažući im kako bi našli vlastita rješenja za izazove globalnog i nacionalnog razvoja. Razvojem lokalnih kapaciteta, te se države oslanjaju na ljude iz UNDP-a i široki raspon naših partnera.

Kratki dijelovi ove publikacije mogu se reproducirati nepromijenjeni, bez odobrenja autora i pod uvjetom da se navede izvor.

U ovoj publikaciji iznesena su mišljenja autora i nužno ne predstavljaju službeno stajalište UNDP a.

Copyright © 2009.

Nakladnik: Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj

Radnička cesta 41, 10000 Zagreb, Hrvatska

Autor: mr.sc. Teo Matković

Urednica: Lidija Japec

Recenzenti: dr.sc. Predrag Bejaković

prof.dr.sc. Maja Vehovec

Lektura: Sven Marčelić

Korektura: Nikolina Zlopaša

Grafičko oblikovanje: Krešimir Kraljević

Provedba istraživanja: Agencija Puls

Zagreb, Hrvatska

Prvo izdanje 2009.

ISBN: 978-953-7429-24-9

Sadržaj

5	Predgovor
7	Sažetak
9	Uvod
10	O istraživanju
11	Obrazovne karijere, postignuća i nejednakosti
11	Prohodnost obrazovnog sustava i obrazovna skica generacije
14	Nejednakosti u obrazovanju
15	Izvori nejednakosti u obrazovanju
17	Radne karijere nakon izlaska iz obrazovanja
17	U potrazi za prvim poslom
22	Kako do posla?
23	Karakteristike prvog posla
25	Neusklađenost obrazovanja i rada
28	Promjena i gubitak jednom pronađenog posla
29	Ranjive skupine? Nejednak pristup radu, nejednak pristup obrazovanju
33	Zaključak
35	Preporuke aktivnosti za prevladavanje problema mladih u nepovoljnom položaju u obrazovnom sustavu i tržištu rada

Predgovor

Provedeno istraživanje o obrazovnim i radnim karijerama mladih u Hrvatskoj pretočeno u publikaciju "Mladi između obrazovanja i zapošljavanja: isplati li se školovati?", predstavlja vrijedan doprinos borbi protiv socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj.

Istraživanje je proizašlo kao rezultat utvrđenih prioriteta Zajedničkog memoranduma o socijalnom uključivanju, koji su 5. ožujka 2007. godine zajednički potpisale Vlada Republike Hrvatske i Europska komisija.

Zajedničkim memorandumom zacrtani su ključni izazovi u borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti, te između ostalih predstavljaju razvoj inkluzivnog tržišta rada i promicanje zapošljavanja kao prava i mogućnosti za sve građane; svladavanje obrazovnih nedostataka; dostupne i primjerenе socijalne usluge; jamstvo svima minimum sredstava za život putem rada i/ili sustava socijalne zaštite te uravnoteženi regionalni razvoj i revitalizacija višestruko depriviranih područja, dok su mladi identificirani kao jedna od skupina kojoj je potrebno posvetiti posebnu pažnju.

Istraživanje predstavlja konkretnu podlogu za provedbu prioriteta koji se odnose na proširenje obuhvata srednjeg i visokog obrazovanja (kroz širenje obveznog obrazovanja te bolje praćenje i sprječavanje ispadanja iz škole, odnosno poticanje završavanja nekog oblika obrazovanja kojim se stječe osposobljenost za rad te sustavno predlaganje i provođenje mjera za uspješno diplomiranje i kraće trajanje studija); reformiranje strukovnog obrazovanja radi usklađivanja sa zahtjevima tržišta rada te sustavno poticanje cjeloživotnog učenja.

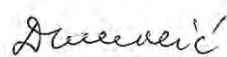
Publikacija daje prikaz problema s kojima se mladi susreću, a dobiveni rezultati istraživanja ukazuju na postojanje jasnog niza reprodukcije socijalnih nejednakosti. Ona pridoniše kvaliteti razvoja politika za mlade, posebno one mlade

koji se nalaze u nepovoljnijem položaju u odnosu na svoje vršnjake, poput mladih sa značajnijim zdravstvenim poteškoćama ili invaliditetom, Roma te bivših korisnika domova za djecu i udomiteljskih obitelji. Populacija od interesa su osobe koje su prestale s neprekinutim školovanjem unatrag pet godina, a tijekom tog razdoblja su prikupile svoja prva iskustva vezana uz svijet rada.

Za kvalitetnu provedbu smjernica Memoranduma potrebno je aktivno sudjelovanje svih dionika procesa, predstavnika tijela državne uprave, akademske zajednice, organizacija civilnog društva, socijalnih partnera, ustanova socijalne skrbi, predstavnika lokalne i područne (regionalne) samouprave.

Nadam se da će čitatelji publikacije "Mladi između obrazovanja i zapošljavanja: isplati li se školovati?" dobiti jasniji uvid u to kako je potrebno zajednički djelovati na svim razinama kako bismo mladima pružili podršku u njihovom razvoju. Samim time bit ćemo korak bliže ostvarenju ciljeva Strategije razvitka Republike Hrvatske koja je usmjerena prema otvorenom civilnom društvu, temeljenom na znanju, osobnim inicijativama i odgovornosti, pravnoj, socijalno osjetljivoj i politički stabilnoj državi, te ubrzanom i ekološki održivom gospodarskom rastu u uvjetima globalne povezanosti.

**Državna tajnica i koordinatorka za projekt
EU u području socijalnog uključivanja,
Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi**

Dorica Nikolić, prof.

Sažetak

Prema istraživanju o radnim i obrazovnim karijerama mladih u Hrvatskoj, napravljenom u okviru aktivnosti Zajedničkog memoranduma o socijalnom uključivanju (JIM), traganje za prvim trajnijim poslom nakon završetka obrazovanja za mnoge je mlade višegodišnji poduhvat. Karijera najčešće počinje “na određeno”, a za poslove se uglavnom saznanje dobiva osobnim kanalima. Nije rijetkost da zaposlenje nađu na radnim mjestima za koje se tražila niža razina obrazovanja nego što je posjeduju, a zanimanje kojim se bave često nema nikakve veze s područjem obrazovanja za koje su se školovali, posebno ukoliko posjeduju srednje strukovno obrazovanje. Institucionalna veza između obrazovnog sustava i tržišta rada vrlo je slaba. Postoji manjak koordinacije između obrazovnog sustava i poslodavaca, kako iz javnog tako i iz privatnog sektora.

Stanje na početku karijere nije jednako crno za sve. Razina postignutog obrazovanja najsnažniji je izvor razlika. Prema svakom od analiziranih aspekata početka karijere, mladi sa završenim visokim obrazovanjem najčešće počinju svoj radni život značajno bezbolnije i kvalitetnije nego mladi sa srednjim obrazovanjem. S druge strane, onima bez završene srednje škole perspektiva je vrlo loša.

Kroz analizu obrazovnih karijera, vidljivo je i da za početak radne karijere nisu svima podijeljene jednako dobre karte. Prikazani podaci sugeriraju postojanje jasnog obrasca reprodukcije socijalnih nejednakosti. Nejednakost u obiteljskom zaleđu vodi nejednakosti u obrazovnom uspjehu koja vodi nejednakostima u svijetu rada. Tako djeca stručnjaka najčešće postaju više ili manje uspješni stručnjaci, a djeca iz siromašnijih i slabije obrazovanih obitelji najčešće nakon strukovnih škola i duljeg čekanja nalaze posao u zanimanjima u trgovini, ugostiteljstvu ili proizvodnji. Nalazi

ukazuju i kako mladi sa značajnijim zdravstvenim poteškoćama ili invaliditetom, Romi te bivši korisnici domova za djecu i udomiteljskih obitelji postižu značajno lošije obrazovne, a potom i radne ishode od njihovih vršnjaka.

Ova studija ukazuje na nekoliko smjerova djelovanja koji su poželjni ukoliko želimo u cijelosti iskoristiti potencijal mladih naraštaja te im omogućiti lakše nalaženje kvalitetnijih poslova, a time i dugoročno uvećati prosperitet hrvatskog društva. U tu svrhu potrebno je povećati obuhvat i dostupnost visokog obrazovanja, ali i pristup tipovima srednjeg obrazovanja koji vode visokom obrazovanju. Temelje za jednakost pristupa i uspjeh u srednjem i visokom obrazovanju mora se postaviti kroz razvoj svoj djeci dostupnih i kvalitetnih oblika predškolskih, školskih i izvanškolskih usluga i sadržaja. Neusklađenost obrazovnog sustava i tržišta rada moguće je u značajnoj mjeri prevladati kroz temeljitije praćenje ishoda za pojedine obrazovne profile, koordinaciju obrazovnih sadržaja s poslodavcima i relevantnom izvanškolskom praksom u svim oblicima obrazovanja. Konačno, ustanovljene regionalne nejednakosti, razlike selo-grad, kao i problemi mladih koji su radi bolesti, invaliditeta, produljenog boravka u institucijama ili pripadanja romskoj manjini marginalizirani u pristupu obrazovanju, a potom i tržištu rada moguće je prevladati samo kroz ciljane obrazovne politike i aktivne mjere za poštovanje.

Bez raširenih i svima dostupnih javnih programa kojima bi se svim mladima pružila podrška u njihovom razvoju, socijalne nejednakosti u pristupu obrazovanju neće oslabiti, a Hrvatska će u budućnosti ostati bez doprinosa djece koja su imala potencijala za mnogo bolje obrazovanje i mnogo produktivnije poslove, ali ih nisu mogli ostvariti.

Uvod

Završavanje školovanja i ulazak u svijet rada vrlo su važna epizoda u životu svakog pojedinca. Zapošljavanje omogućuje mladim osobama nezavisnost u vođenju vlastitog života, mogućnost da samostalno slijede svoje želje i planove, da eventualno riješe svoje stambeno pitanje i zasnaju obitelj. Štoviše, posao koji su pronašli u velikoj mjeri odredit će i njihov budući položaj u društvu. Ali sve dok ne pronađu svoj posao ta avantura ne može početi.

U Hrvatskoj se o ovom prijelazu malo zna. S jedne strane, tu su okvirne ocjene kako sustav obrazovanja nije povezan s potrebama tržišta rada. S druge strane, na probleme nas podsjećaju i periodični podaci o nezaposlenosti mladih. Prema redovnoj anketi o radnoj snazi iz 2008. godine je od mladih koji se više ne obrazuju oko četvrtina je bila nezaposlena. Ali u našoj zemlji do sada nismo imali sustavnih uvida u to što slijedi nakon kraja škole. Koliko se brzo poslovi nalaze? Kakvi su ti poslovi? Gube li se jednom pronađeni

poslovi? Tko lakše nalazi posao, a tko nalazi bolje poslove? Što sve doprinosi šansama za uspješan početak karijere, a što riziku za loš posao ili produljenu nezaposlenost?

Ovdje predstavljeno istraživanje¹ imalo je svrhu ocrtati odgovore na ova pitanja, ali i poći korak dalje. Mogućnosti početka karijere u velikoj mjeri ovise o završenom stupnju obrazovanja. U pravilu, mlada osoba sa sveučilišnom diplomom ima značajno bolje mogućnosti zapošljavanja od one koja je prekinula studij ili završila srednju strukovnu školu, dok mladi bez srednje škole mogu očekivati samo probleme ne završe li je. Oni koji su bili u mogućnosti završiti zahtjevnije obrazovanje najčešće imaju bolje karijere od ostalih, što u pravilu smatramo pravičnim. Ali šanse za uspjeh u obrazovanju u velikoj mjeri ovise o njihovom obiteljskom zaleđu i materijalnim mogućnostima. Stoga je druga važna namjera ovog prikaza ukazati na nejednakosti s kojima se pojedine društvene skupine susreću pri svom procesu obrazovanja i potom zapošljavanja.²

O istraživanju

Ovaj je projekt nastao kao ishod provedbenih mjera Zajedničkog memoranduma o socijalnom uključivanju (JIM) Republike Hrvatske i Europske komisije. Program Ujedinjenih Naroda za razvoj koordinirao je istraživačke napore u koje su bili uključeni i Hrvatski zavod za zapošljavanje te projekt "Pokazatelji socijalne kohezije i razvoj hrvatskoga socijalnog modela" vođen pri Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Čitav upit povezan je sa međunarodnim projektom "Educational Systems and Labour Markets in Central and Eastern Europe" pri Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung (MZES).

Samo istraživanje provedeno je u obliku osobne ankete između rujna i studenog 2008. godine na nacionalno reprezentativnom uzorku od 2429 mladih koji su završili ili

prekinuli svoje obrazovanje između 2003. i 2008. godine¹. To čini oko 1% od ukupnog broja takvih mladih. Uzorak je pojačan i sa 139 mladih Roma koji su nedavno izašli iz sustava obrazovanja te 125 osoba iz evidencije HZZ-a (ne nužno trenutno nezaposlenih) iz skupina za koje se pretpostavlja da imaju poteškoća sa zapošljavanjem². U lipnju 2009. ispitan je i uzorak od 97 mladih koji su barem dio djetinjstva proveli u domovima za djecu bez odgovarajuće skrbi ili udomiteljskim obiteljima³. Usporedivi podaci iz dodatnih uzoraka korišteni su prilikom prikaza obrazovnih i radnih ishoda mladih iz potencijalno ranjivih skupina, ali radi reprezentativnosti podataka nisu pribrojani na mjestima gdje se prikazuje opća slika obrazovanja mladih ili rezultata na tržištu rada.

¹ Istraživački izvještaj agencije Puls dostupan je na web stranici UNDP-a Hrvatska na slijedećim linkovima:

Izvještaj na hrvatskom jeziku: http://www.undp.hr/upload/file/225/112706/FILENAME/Obrazovne_i_radne_karijere_mladih_u_Hrvatskoj_hrv.pdf

Izvještaj na engleskom jeziku: http://www.undp.hr/upload/file/225/112704/FILENAME/Educational_and_working_careers_of_youth_in_Croatia.eng.pdf

² U pitanju su bile osobe sa zdravstvenim problemima ili invaliditetom, osnovnim obrazovanjem, iskustvom dugotrajne nezaposlenosti i mladi samohrani roditelji.

³ Poseban istraživački izvještaj agencije Puls koji se odnosi na mlade koji su bili smješteni u domovima za djecu ili udomiteljskim obiteljima dostupan je na web stranici UNDP-a Hrvatska na slijedećim linkovima:

Izvještaj na hrvatskom jeziku: http://www.undp.hr/upload/file/225/112707/FILENAME/Obrazovne_i_radne_karijere_mladih_iz_soc_skrbi_hrv.pdf

Izvještaj na engleskom jeziku: http://www.undp.hr/upload/file/225/112705/FILENAME/Educational_and_working_careers_of_youth_in_welfare_system.eng.pdf

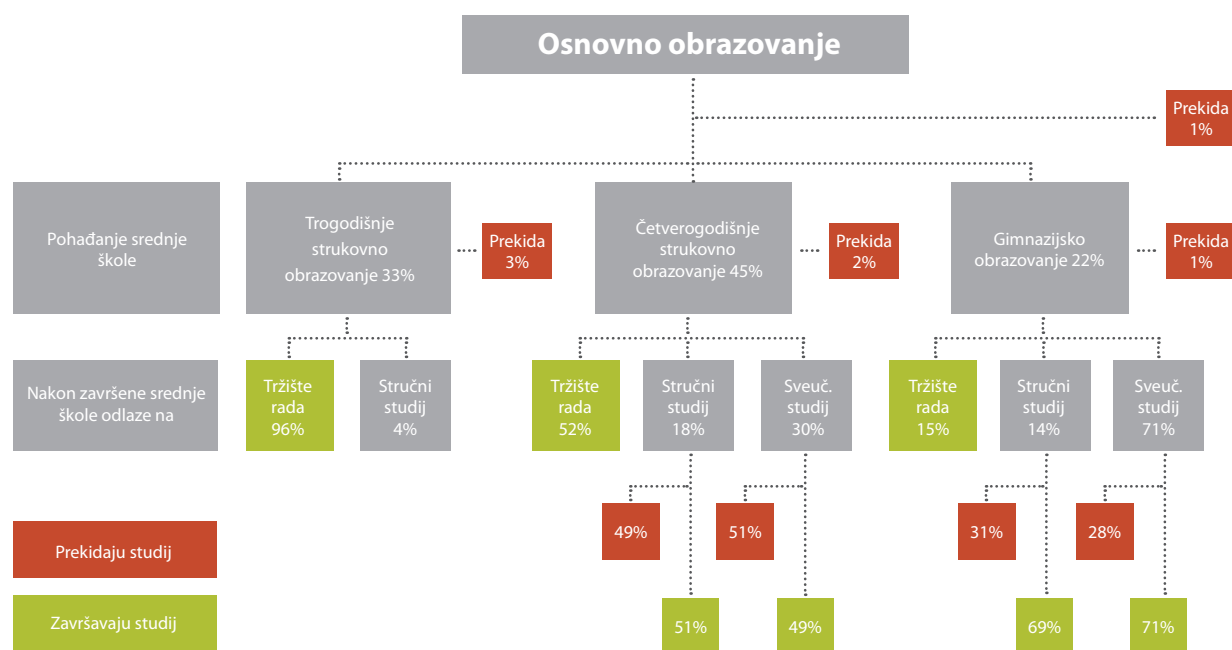
Obrazovne karijere, postignuća i nejednakosti

Prohodnost obrazovnog sustava i obrazovna skica generacije

Obrazovni sustav u Hrvatskoj ima nekoliko “raskršća” presudnih za daljnji tijek školovanja. Prvo i najvažnije događa se nakon završene osnovne škole, u dobi od 15 godina. Broj upisnih mjesta za svaki tip srednje škole je ograničen, a učenici se natječu za njih temeljem svojih ocjena iz osnovne škole. Oni s najboljim ocjenama u pravilu odabiru gimnazije, za koje i postoji najmanji broj mjesta.

Gimnazije ne pružaju strukovno obrazovanje, nego pripremaju za sveučilišni studij. Učenici s lošijim ocjenama u pravilu odabiru trogodišnje industrijske, trgovačke ili obrtničke škole. Te škole najčešće ni nemaju upisni prag i u mnogima veliki dio upisnih kvota ostane neispunjen. Svake godine ih pohađa sve manje učenika. One u praksi ne omogućuju izravan nastavak obrazovanja nakon srednje škole (tzv. vertikalnu prohodnost). Najveća skupina učenika upisuje četverogodišnje tehničke i srodne strukovne škole koje sadrže i strukovne i opće sadržaje i omogućuju upis na studij.

Slika 1: Skica hoda kroz obrazovni sustav

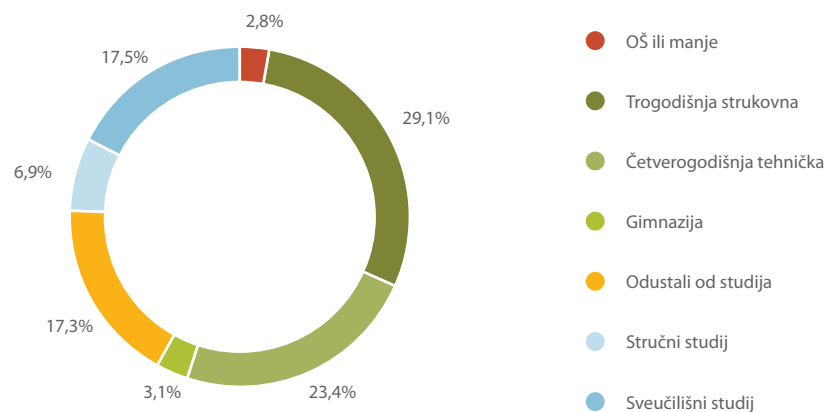

Prolaznost kroz srednje škole u Hrvatskoj visoka je i u europskim okvirima. To se pokazalo i u ovom istraživanju. Tek oko 3% anketiranih mladih unazad pet godina izašlo je iz obrazovnog sustava, a bez da su eventualno završili srednju školu⁴. No isto tako samo ih je 3% tijekom školovanja promijenilo srednju školu ili program. To ukazuje na vrlo nisku horizontalnu prohodnost sustava, dakle da je pogrešan obrazovni izbor mladoj osobi vrlo teško ispraviti.

Nakon srednje škole izbor je različit za svaku od ovih skupina. Završetak trogodišnje škole za veliku većinu znači početak traženja posla. Kanal javnog i besplatnog doškoloavanja odnosno pripreme za studij ne postoji. Kod četverogodišnjih strukov-

nih škola, okvirno polovica maturanata tehničkih i srodnih srednjih škola izravno je nastavila obrazovanje. Nešto su češće upisali sveučilišni nego stručni studij. Oko polovice je taj studij uspjele i završiti. Gimnazijalci velikom većinom izravno upisuju sveučilišni studij. Koji god tip studija upisali, značajno su uspješniji u njegovom završavanju od njihovih kolega koji su prethodno pohađali strukovne škole. Za razliku od srednjih škola, stopa završavanja studija u visokom obrazovanju vrlo je niska. Tek 59% ispitanika koji su upisali neki studij uspješno ga je završilo. Horizontalna mobilnost u visokom obrazovanju je nešto viša nego u srednjem obrazovanju. Oko 15% ispitanika promijenilo je tip studija, program ili režim studiranja.

Slika 2: Obrazovna struktura mladih koji su izašli iz sustava obrazovanja između 2003. i 2008. godine.

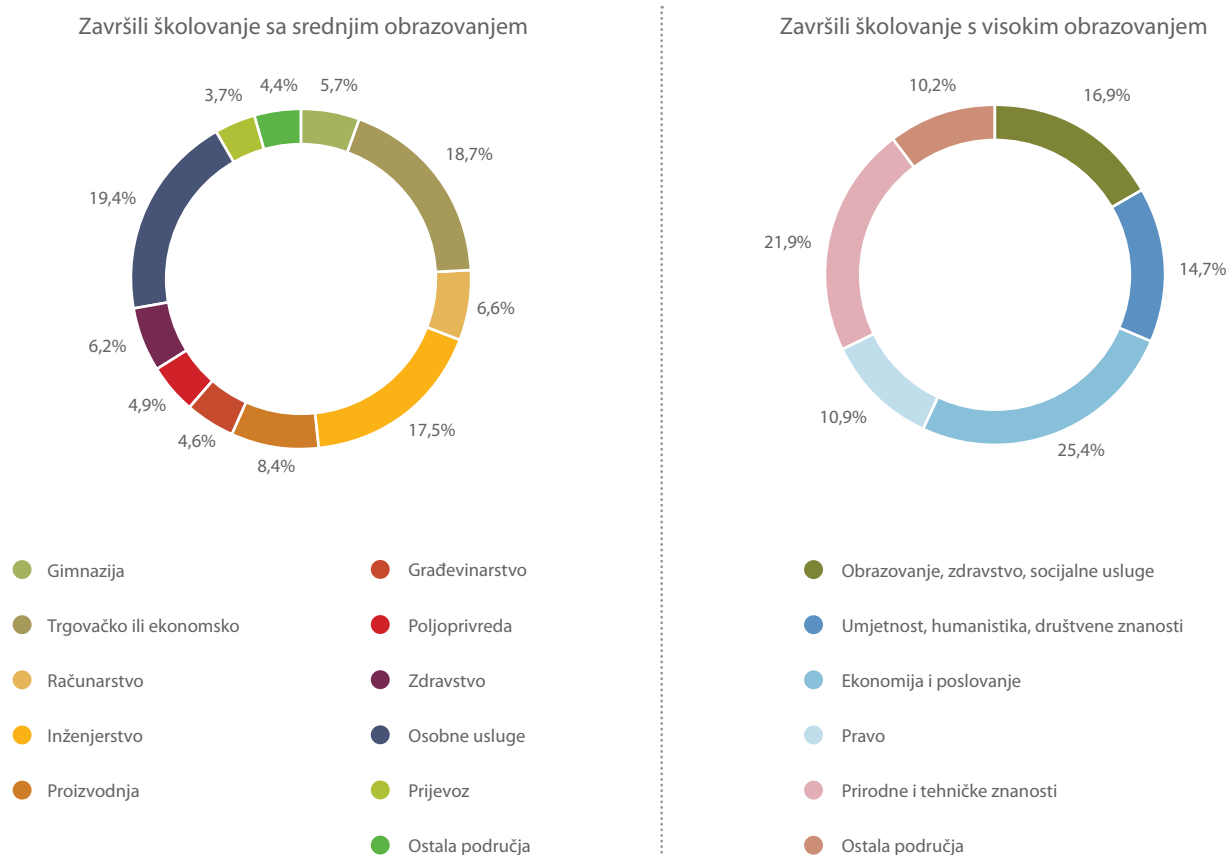
⁴ Ovaj je udjel nešto niži od stvarnoga jer se osobe nižeg obrazovanja u pravilu rjeđe odlučuju na sudjelovanje u istraživanjima. Ali razlika prema službenim procjenama nije velika. Prema podacima škola koje prikuplja DZS, u proteklom desetljeću oko 90-92% upisane generacije završilo bi srednju školu redovno (95-96% za gimnazije i 83-88% za trogodišnje škole), a još oko 2000 u dobi oko 20 godina bi steklo srednje obrazovanje naknadno kroz sustav „obrazovanja odraslih“. Ti su podaci u skladu i s onima Ankete o radnoj snazi koje objavljuje Eurostat, a kazuju o 4-5% mladih u dobi između 20 i 24 godine koji nisu završili srednju školu. Po završavanju srednje škole, Hrvatska je jedna od vodećih zemalja u Europi.

Kada se sve pribroji, u dobivenom uzorku mladih koji su izašli iz obrazovanja između 2003. i 2008. godine, nešto manje od trećine u svijet rada krenulo je s trogodišnjom srednjom školom, oko četvrtine s četverogodišnjom (pretežito tehničke i srodne), svaki šesti je pohađao studij, ali ga nije uspio završiti, dok je oko četvrtine izašlo iz obrazovnog sustava s diplomom stručnog ili sveučilišnog studija. Okvirno, to je završni rezultat hrvatskog obrazovnog sustava u posljednjih nekoliko godina.

A za što su se te osobe školovale? Srednje strukovno obrazovanje raspršeno je po raznim područjima školovanja,

ali među onima koji su ušli na tržište rada nakon završetka srednje škole više od polovice se školovalo za ekonomska, inženjerska ili zvanja u osobnim uslugama. Među mladima s diplomom visokog obrazovanja, četvrtina ju je stekla iz područja ekonomije i poslovanja. Kad se pribroje svi koji imaju diplomu iz područja prirodnih znanosti, inženjerstva, računarstva, proizvodnje i arhitekture, oni zajedno čine petinu korpusa diplomiranih i dalje su manje brojni od ekonomista. Oko desetina diploma je iz područja prava. Okvirno šestina diploma dolazi iz studija vezanih uz javne službe u zdravstvu i obrazovanju, dok diplomu humanističkih i ostalih društvenih znanosti nosi oko sedmine nedavno diplomiranih.

Slika 3: Područje obrazovanja mladih koji su izašli iz sustava obrazovanja između 2003. i 2008. godine.

Nejednakosti u obrazovanju

Ne posjeduju sva djeca jednake šanse u svojim obrazovnim karijerama. Obrazovno postignuće mladih ljudi i socijalni status njihovih roditelja snažno su povezani (tablica 1). Ukoliko barem jedan roditelj radi u respektabilnim i dobro plaćenim zanimanjima stručnjaka ili menadžera, vjerojatnost da će mu dijete završiti sa strukom trogodišnje srednje škole zanemariva je, dok je šansa uspješnog završetka studija visoka. Situacija je upravo suprotna za djecu manualnih radnika (kvalificiranih ili nekvalificiranih) i djece čiji roditelji nisu bili zaposleni. Među njima gotovo polovica završava školovanje u trogodišnjim srednjim školama, a tek nešto više od desetine diplomira. Obrazovni ishodi

djece roditelja tehničara, službenika ili radnika u uslugama nalaze se negdje između ovih krajnosti. Iz tablice 1 vidljivo je kako se hijerarhija roditeljskih zanimanja pretvara u hijerarhiju obrazovnih postignuća njihove djece.

Obrazovanje se često prenosi “s koljena na koljeno”. Većina roditelja koji su stručnjaci ili menadžeri i sami su završili visoko obrazovanje. Roditelji u zanimanjima tehničara i inženjera često posjeduju diplome stručnih studija ili barem četverogodišnjih srednjih škola. Kod roditelja koji rade u zanimanjima u proizvodnji, transportu ili građevini dominiraju trogodišnje škole, dok među roditeljima poljoprivrednicima, polukvalificiranim i nekvalificiranim radnicima značajan dio nema ni srednju školu. Postoji snažna tendencija da djeca postižu barem jednaku razinu obrazovanja kao što ju imaju njihovi roditelji.

Tablica 1: Zanimanje roditelja i obrazovno postignuće djece.

Najviše zanimanje roditelja	Koliko je djece čiji su roditelji radili u ovim zanimanjima	Obrazovno postignuće djece tih roditelja						
		Manje od srednje škole	Trogodišnja strukovna	Četvero-godišnja tehnička	Gimnazija	Odustali od studija	Završili stručni studij	Završili sveučilišni studij
Menadžeri i stručnjaci	12,2%	1,2%	5,3%	12,5%	7,2%	24,0%	7,8%	42,1%
Tehničari i srodna zanimanja	17,7%	1,5%	16,2%	19,0%	2,7%	25,7%	12,1%	22,8%
Službenici i zaposleni u uslugama	28,8%	2,0%	26,4%	24,5%	2,6%	19,1%	7,0%	18,4%
Kvalificirani radnici u građevinarstvu, transportu industriji ili pojedinačnoj proizvodnji	17,2%	2,0%	45,6%	27,6%	2,0%	8,8%	5,3%	8,7%
Polukvalificirani ili nekvalificirani radnici, poljoprivrednici	15,5%	5,7%	44,7%	24,2%	2,5%	11,6%	3,9%	7,5%
Niti jedan nije bio zaposlen	8,7%	7,4%	38,2%	28,6%	3,5%	12,5%	3,3%	6,6%
Ukupno	100,0%	2,8%	29,3%	23,2%	3,1%	17,3%	6,9%	17,5%

Napomena: Zanimanje roditelja se odnosi na vrijeme kad su sudionici istraživanja završavali osnovnu školu. U obzir se uzelo onog roditelja čije je zanimanje prestižnije (ali vrlo često oba roditelja rade u srodnim zanimanjima).

Tablica koja prikazuje obrazovne ishode djece prema obrazovanju roditelja (nije prikazana ovdje) vrlo je slična tablici 1.

Neovisno od socijalnog statusa, slabijim šansama za kvalitetnija (viša) obrazovna postignuća doprinosi i ukoliko je osoba odrasla u manjem mjestu ili ruralnom kraju te ukoliko ima invaliditet ili značajnije zdravstvene teškoće. O ovome će biti riječi kasnije. Također, među generacijama koje u ovom desetljeću završavaju obrazovanje, značajno manje muškaraca ostvaruje diplomu visokog obrazovanja, a mnogo češće okončavaju svoje školovanje u trogodišnjim školama. Muškarci stječu tek oko 40% proteklih godina izdanih diploma, a čine 65% učenika trogodišnjih škola (vidljivo i iz tablice 6).

Izvori nejednakosti u obrazovanju

Nejednakosti u obrazovanju ne nastaju u trenutku upisa na fakultete (tablica 2), iako su tada jasno vidljive. Mogućnost upisa na fakultet uvelike ovisi o odabiru srednje škole. Pri izboru tipa srednje škole nejednakosti između djece boljeg i lošijeg socijalnog zaleđa jednako su vidljive. Te nejednakosti pri mogućnosti upisa u srednje škole izviru iz nejednakih obrazovnih postignuća u osnovnoj školi. Rezultati ovog istraživanja pokazuju kako su djeca stručnjaka i menadžera u prosjeku bila ocijenjena s 4,5 u posljednjem razredu osnovne škole, a djeca manualnih radnika, vozača i poljoprivrednika s 3,9. To je prvima omogućilo da se upišu u bolje škole, a drugima značajno ograničilo izbor.

Tablica 2: Zanimanje roditelja, rano sudjelovanje u obrazovanju, obrazovna postignuća i izbori djece.

Najviše zanimanje roditelja	Koliko je djece čiji su roditelji radili u ovim zanimanjima	Pohađali vrtić	Učili vanškolski strani jezik	Pohađali glazbenu ili plesnu školu	Vanškolski se bavili sportom	Pohađali trogodišnje strukovne škole	Pohađali gimnazije	Upisali fakultet
Menadžeri i stručnjaci	12,2%	75,0%	32,2%	32,5%	48,1%	7,5%	54,1%	73,5%
Tehničari i srodna zanimanja	17,7%	66,1%	18,0%	27,0%	46,9%	19,1%	28,2%	60,4%
Službenici i zaposleni u uslugama	28,8%	59,5%	13,6%	25,5%	44,1%	29,2%	22,1%	44,5%
Kvalificirani radnici u građevinarstvu, transportu industriji ili pojedinačnoj proizvodnji	17,2%	36,2%	8,7%	18,6%	40,2%	47,2%	8,9%	22,8%
Polukvalificirani ili nekvalificirani radnici, poljoprivrednici	15,5%	36,1%	6,7%	16,6%	38,4%	50,2%	8,7%	22,9%
Niti jedan nije bio zaposlen	8,7%	38,5%	3,0%	16,1%	39,7%	40,5%	11,6%	22,3%
Ukupno	100,0%	52,7%	13,7%	23,1%	43,2%	32,2%	21,4%	41,5%

Odakle ova razlika u školskom uspjehu? Bolje obrazovani i bolje stojeći roditelji često mogu pružiti svojoj djeci mnogo bolje uvjete i potporu (financijsku i drugu) prilikom školovanja nego roditelji djece koji ne raspolažu ni obrazovanjem ni novcem kojim bi svojoj djeci to omogućili. Škole stranih jezika, glazbe, plesa, pa čak i sportske aktivnosti u osnovnoj školi značajno češće pohađaju djeca bolje stojećih roditelja. Razlika je vrlo vidljiva i u pohađanju vrtića. A upravo u vrtićima stručni rad s djecom može značajno razviti društvene i intelektualne sposobnosti djece te ih pripremiti za školu. No predškolsko obrazovanje u Hrvatskoj nije besplatno, već ga plaćaju roditelji, a sufinancira lokalna uprava. Time je manje dostupno djeci nezaposlenih i siromašnijih građana, kao i u manje imućnim gradovima i općinama.

Prikazani podaci ne kazuju da je školski uspjeh kruto "zadan" socijalnim statusom obitelji. Vlastitim trudom i talentom te odricanjima njihovih roditelja, mnoga djeca manualnih radnika završavaju četverogodišnje srednje škole, a gotovo četvrtina upisuje i visoko obrazovanje. S druge strane, nekolicina djece visokoobrazovanih stručnjaka usprkos svemu završi bez srednje škole ili s trogodišnjim strukov-

nim obrazovanjem. No prvima su problemi s kojima se susreću pri obrazovanju značajno veći a mogućnosti mnogo ograničenije. I to od predškolske dobi nadalje.

Ove bi se nejednakosti prvenstveno mogle umanjiti sustavom općeg, jednakog i svima priuštivog pristupa kvalitetnom predškolskom obrazovanju (europske zemlje, stare i nove članice, u prosjeku troše oko 0,4% BDP-a na javna ulaganja u ovaj obrazovni sektor), jednosmjenskim "cjelodnevnim boravkom" u osnovnim školama i besplatnim izvanškolskim sadržajima. Nadalje, i tijekom srednjeg i visokog obrazovanja potreban je sustav potpore i stipendija studentima slabijeg materijalnog zaleđa kako ne bi bili prisiljeni napustiti školovanje. Ovakvim bi skupom mjera razlike u školskom uspjehu postale manje ovisne o količini resursa kojima roditelji raspolažu, a više o samim mogućnostima djece.

Do tada, Republici Hrvatskoj razina i tip obrazovanja mladih ljudi u značajnoj će mjeri ostati određeni uvjetima odrastanja i obiteljskim zaleđem, a društvo će gubiti potencijal mnoge djece koja su mogla postići značajno više, ali nisu imala odgovarajuću potporu.

Radne karijere nakon izlaska iz obrazovanja

Ovaj dio izvješća prikazuje što se događa nakon završetka školovanja ili prekida školovanja. Kako izgleda početak karijere za mlade u Hrvatskoj i koliko se on razlikuje ovisno o postignutom stupnju obrazovanja?

U potrazi za prvim poslom

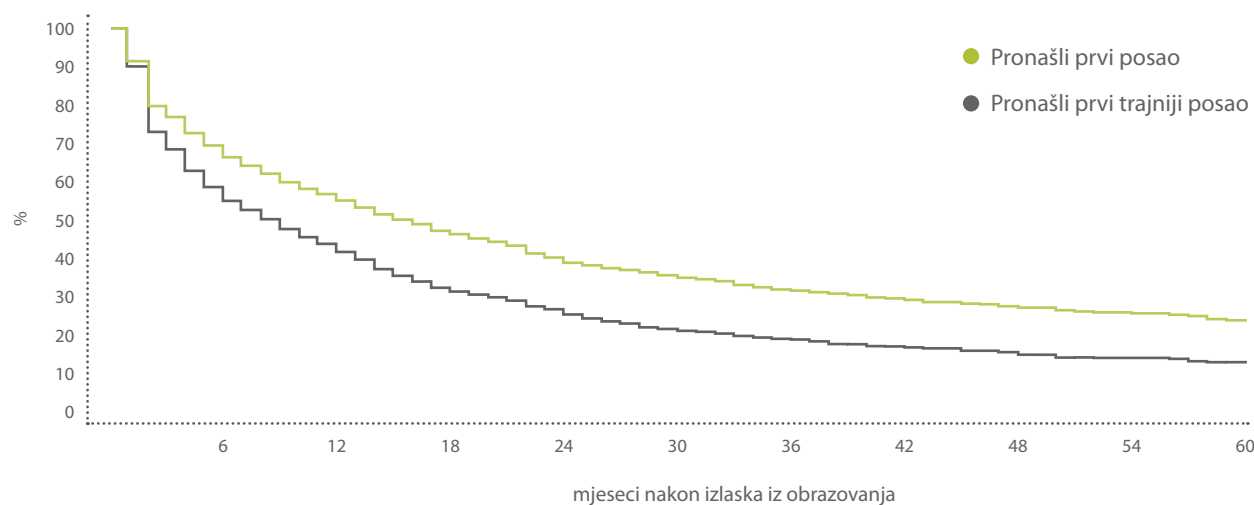
Prvo pitanje koje se nameće u vezi prelaska iz obrazovanja u svijet rada jest: koliko je vremena potrebno za pronalazak prvoga posla? Slika 3 prikazuje koliko je vremena ispitanicima koji su obrazovanje završili između 2003. i 2008. proteklo do nalaženja prvoga posla, a koliko do prvog značajnijeg posla koji je trajao najmanje šest mjeseci.

Oko desetina mladih posao je imala i prije nego je završila školovanje. Oni su najčešće počeli raditi kao studenti, a za-

tim završili ili prekinuli studij. Šest mjeseci nakon izlaska iz obrazovanja, gotovo je polovica radila na nekom poslu, ali je samo trećini taj posao ukupno potrajao dulje od pola godine. Ni dvije godine nakon kraja školovanja jedna četvrtina mladih nikada nije radila, a njih dvoje od petero nije imalo trajniji posao. I među onima koji su anketirani više od četiri godine nakon kraja obrazovanja, svaki osmi nikada nije radio, a oko četvrtine nikada nije imalo značajniji posao.

Je li brzina nalaženja posla slična za sve, bez obzira s kojim stupnjem obrazovanja završe školovanje? Slika 4 kazuje da nije.

Slika 3: Dinamika nalaženja prvog posla nakon izlaska iz obrazovanja.

Mladi bez završene srednje škole vrlo teško nalaze stabilno zaposlenje. I nakon pet godina, dvije trećine sudionika istraživanja bez srednje škole nije imalo posao u trajanju od šest mjeseci. S druge strane, diploma visokog obrazovanja u pravilu otvara mogućnost značajno bržeg i lakšeg nalaženja trajnijeg zaposlenja.

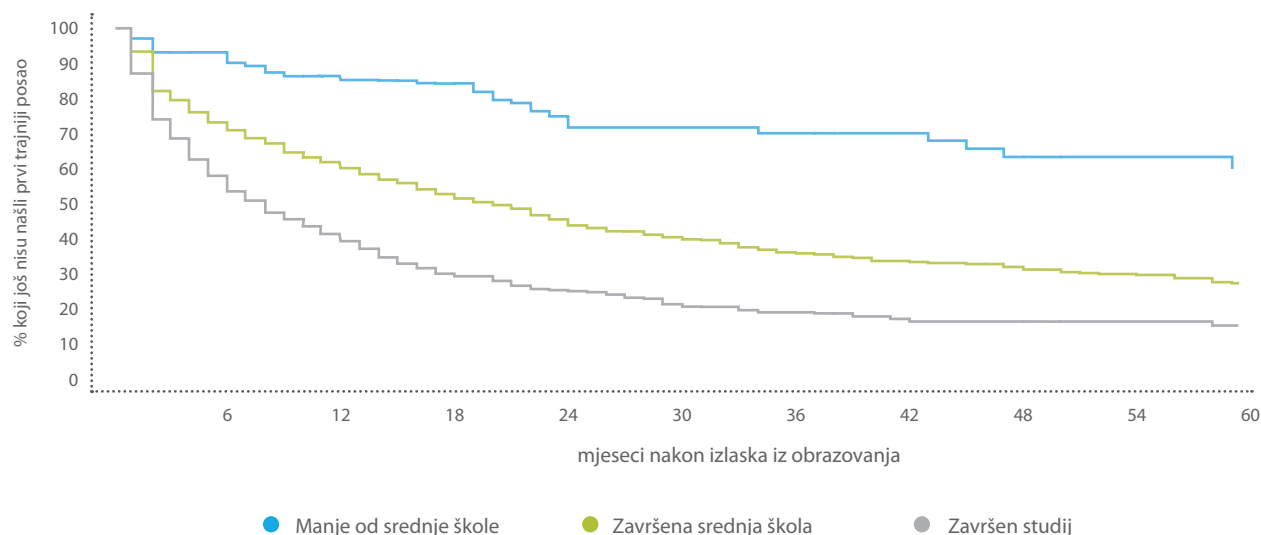
Nisu svi zaposleni u radnom odnosu, niti su svi bez posla nezaposleni. Slika 5 prikazuje zastupljenost pojedinih radnih statusa za svaki mjesec kroz prve tri godine nakon završetka školovanja.

U prvim mjesecima nakon završetka obrazovanja dominira status nezaposlenosti, iako jedan dio mladih ostane neaktivan, odnosno još ne traži posao. Slično kao u prethodnom

prikazu, vidljivo je da što je više vremena odmaklo od kraja školovanja, to je više mladih zaposleno. Ali slika 5 prikazuje i o kojem je tipu posla riječ.

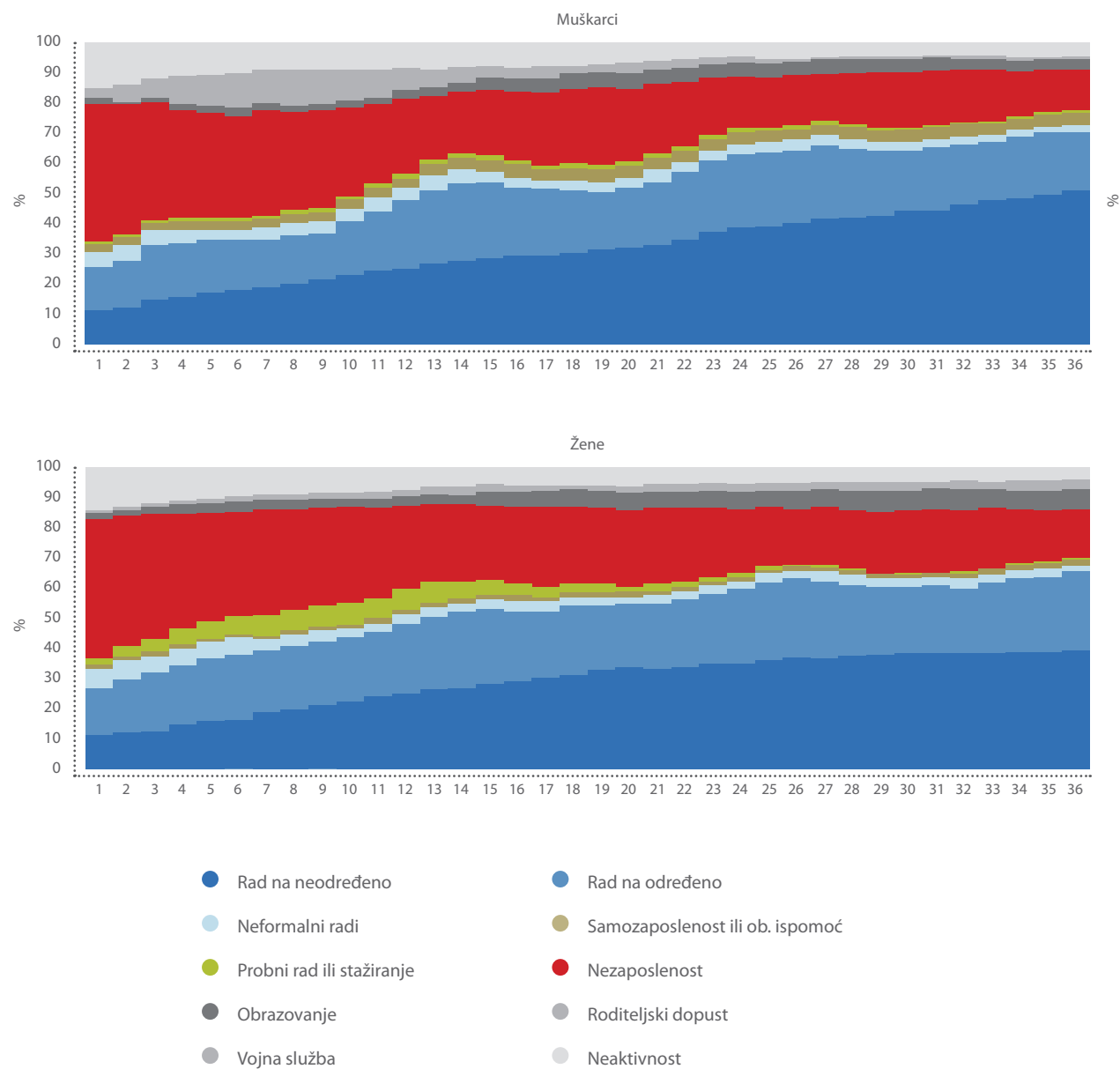
U neformalnom radu "na crno" nakon kraja obrazovanja prošlih se godina okušalo tek oko desetine mladih⁵, većinom tek nakratko, na nekoliko mjeseci neposredno nakon školovanja. Vođenje vlastitog biznisa ili pomaganje u obiteljskom još je rjeđi način započinjanja karijere, a kod djevojaka gotovo ne postoji. Poduzetnici vrlo rijetko dolaze izravno iz škole, nego tek nakon što nakupe znanje, sredstva i kontakte koji su potrebni za uspješno poslovanje. Prvih godinu i pol nakon završavanja školovanja djevojke relativno često stažiraju, prvenstveno u državnim službama i zdravstvu gdje čine veliku većinu zaposlenih.

Slika 4: Razlike prema postignutoj razini obrazovanja u dinamici nalaženja prvog trajnijeg posla nakon izlaska iz obrazovanja.

⁵ Ovdje je u pitanju samo rad bez ikakvog ugovora. Situacija u kojoj je mladi zaposlenik prijavljen na samo dio svojih primanja, dok ostalo prima „na ruke“ vjerojatno je značajno češća.

Slika 5: Zastupljenost radnih statusa u prve tri godine nakon izlaska iz obrazovanja. Muškarci i žene.

Većina mladih ipak nađu posao kao zaposlenici, uz ugovor o radu. U prvoj godini nakon školovanja to je najčešće ugovor na određeno vrijeme. Karijera najčešće počinje "na određeno". S vremenom sve veći dio generacije nađe stalni posao "na neodređeno", ali udjel generacije zaposlen na određeno se ne smanjuje. Iako je ukupna razina zaposlenosti muškaraca i žena slična kroz prve tri godine nakon kraja školovanja, čini se da je rad na određeno zastupljeniji kod mladih žena. One značajno teže nalaze posao koji nije vremenski ograničen, što je tri godine nakon izlaska iz obrazovanja uspjelo oko polovici muškaraca, a tek nešto više od trećini žena.

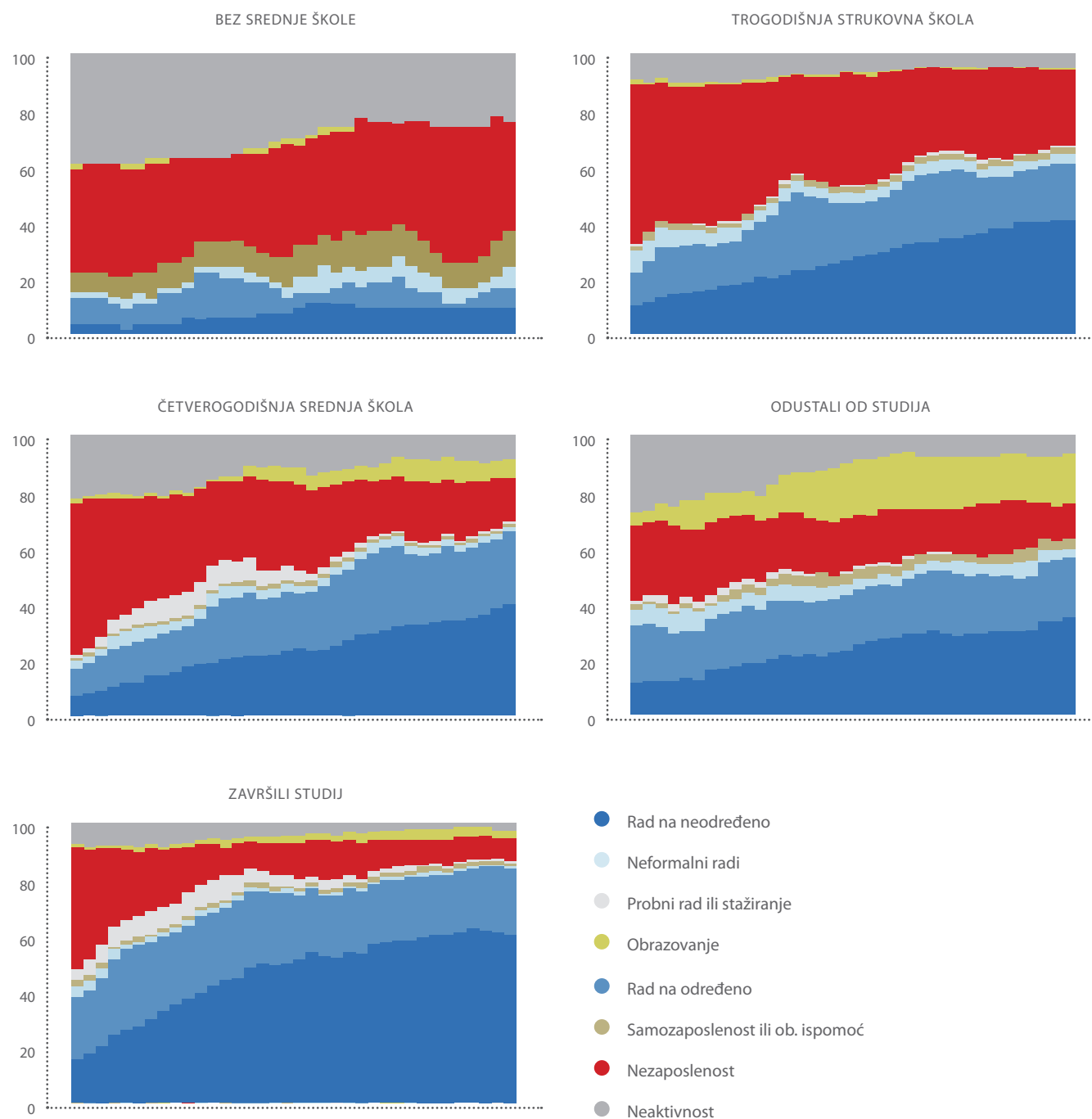
Postoji još nekoliko rodno specifičnih statusa. Muškarci bi u prve dvije godine obično odslužili vojnu obvezu ili civilnu službu koje su kao obveza ukinute 2008. Žene u promatranju prve tri godine karijere još rijetko rađaju odnosno koriste roditeljski dopust.

Povratak školovanju nije izuzetno čest slučaj, ali nakon godinu, dvije ipak je prilično prisutan. Prisutniji je od rada na

crno i samozaposlenosti zajedno. Slika 6 kazuje da su to uglavnom bivši studenti koji su prethodno prekinuli svoj studij ili maturanti koji su nakon jedne ili dvije godine upisali studij. Među ostalim obrazovnim skupinama, povratak školovanju je rijetkost.

Slika 6 kazuje još i više o razlikama između obrazovnih skupina. Potvrđuje da mladi bez srednje škole rijetko nalaze posao. A i ti poslovi su najčešće na crno, ispomoć ili neformalno poduzetništvo. Potvrđuje i kako mladi koji su završili studij ne samo da brže i češće nalaze posao, nego da je trajanje tog posla puno rjeđe određeno ugovorom. Dvije godine nakon diplome, četiri petine visokoobrazovanih mladih je zaposleno, od toga tek četvrtina na određeno. Slika je puno lošija među onima koji su završili samo srednju školu, bilo trogodišnju ili četverogodišnju, pa i par godina studija. Dvije godine nakon izlaska iz obrazovanja tek ih je nešto više od polovice zaposleno, a manjina ima ugovor na neodređeno. Kad je u pitanju nalaženje posla i razina postignutog obrazovanje, bez dvojbe se može konstatirati „čim više tim bolje“.

Slika 6: Zastupljenost radnih statusa u prve tri godine nakon izlaska iz obrazovanja prema postignutom stupnju obrazovanja.

Kako do posla?

O budućem prvom poslu se najčešće saznaje iz neformalnih izvora (tablica 3). Informacije i preporuke prijatelja i poznanika predstavljaju najučestaliji izvor preko kojega je gotovo polovica ispitanika pronašla svoj prvi posao. Utjecaj članova obitelji bio je presudan za nalaženje prvog posla svakoj petoj osobi bez prethodnog radnog iskustva, nešto češće onim slabije obrazovanim. Ovo je vidljivo i kroz odgovore na pitanje o poznatim osobama zaposlenim na tom poslu. Manje od polovice ispitanika nije prethodno poznavalo nikoga sa svojeg prvog radnog mjesta. Svaki sedmi imao je člana obitelji zaposlenog u organizaciji gdje je našao svoje prvo zaposlenje.

Relativno često se prvi posao nalazi i pomoću individualnih metoda aktivne potrage za poslom. Pri tome je samoinicijativna prijava poslodavcu u više slučajeva urodila plodom nego javljanje na oglase. Sretniju manjinu, većinom visokoobrazovane, kontaktirao je i sam poslodavac.

Institucionalni mehanizmi relativno rijetko izravno vode ka prvom poslu. Posredovanju HZZ-a zasluge za nalaženje svojeg prvog posla daje svaki petnaesti ispitanik, a privatnim agencijama za zapošljavanje gotovo nitko (iako su one zacijelo stajale iza mnogih internetskih oglasa). Preko škola i obrazovnih institucija našao je posao tek mali broj mladih, većinom iz trogodišnjih zanatskih škola.

Oko šestine mladih susrelo se s poslodavcem kod kojeg su našli svoj prvi posao i prije nego su završili obrazovanje. Ovo je nešto češće slučaj kod onih koji su završili trogodišnje zanatske i industrijske srednje škole te su bili kod poslodavca u sklopu prakse.

Osim u par naznačenih slučajeva, načini nalaženja posla slični su bez obzira na spol ili razinu obrazovanja. Informacije i preporuke dobivene osobnim kanalima daleko su najčešći način nalaženja posla, bio kandidat fakultetski obrazovan ili bez završene srednje škole.

Tablica 3: Način nalaženja prvog posla.

Informirao ili uputio prijatelj	26,9%
Informirao ili uputio poznanik	18,5%
Informirao ili uputio član obitelji ili rođak	18,0%
Samoinicijativna prijava poslodavcu	17,4%
Preko oglasa u medijima ili na Internetu	12,1%
Preko Hrvatskog zavoda za zapošljavanje	7,6%
Preko škole ili obrazovne institucije	2,8%
Kontaktirao poslodavac	2,6%
Informirao ili uputio netko iz strukovnih krugova	2,1%
Preko privatne tvrtke za posredovanje	0,6%

Napomena: zbroj prelazi 100% jer je u upitniku bilo moguće označiti više načina nalaženja posla. Ipak, to je učinila tek manjina ispitanika.

Karakteristike prvog posla

Pronaći posao bitna je stvar. Ali brzo pronaći loš posao može biti dugoročno manje povoljno nego nakon duge potrage pronaći dobar posao. Prethodno smo ustanovili da je viša razina obrazovanja neosporno dobra stvar kad je u pitanju nalaženje prvog posla. U ovom su poglavlju prikazani i uspoređeni razni pokazatelji kvalitete prvog pronađenog posla (tablica 4).

Jednostavna su zanimanja ona koja ne traže posebna znanja, vještine ili obrazovanje. Najčešće su slabo plaćena i na

dnu hijerarhije u organizacijama. Očekivano, rizik da prvi posao bude ovakav najveći je kod onih koji nemaju zvanje, a najniži kod visokoobrazovanih.

Iako postoje iznimke, rad na određeno u pravilu je manje poželjan od stalnog posla u kojem trajanje ugovora nije određeno. Iako je u Hrvatskoj uobičajeno početi karijeru ovakvim poslovima, mladi bez završene srednje škole i oni sa strukovnim obrazovanjem češće imaju takav posao kao svoj prvi posao. Rad na određeno nešto je manje učestao za one koji su završili visoko obrazovanje. S vremenom se razlika između obrazovnih skupina u stabilnosti posla još više povećava (vidjeti sliku 6).

Tablica 4: Karakteristike prvog posla prema postignutoj razini obrazovanja.

	Jednostavna (nekvalitetna) zanimanja	Rad na određeno ili na crno (neželjen)	Nadređeni drugim zaposlenima	Pohađanje obuke na poslu	Prosječni ISEI rejting posla	Prosječna plaća u prvoj godini rada	Prosječan porast plaće nakon toga
OŠ ili manje	39,6%	66,0%	7,5%	0,0%	28	3059	219
Trogodišnja strukovna	11,5%	55,6%	6,1%	10,1%	33	3035	447
Četverogodišnja srednja	8,5%	51,2%	7,9%	8,9%	38	3057	563
Odustali od studija	11,3%	38,7%	6,4%	17,6%	40	3124	415
Stručni studij	2,7%	48,3%	12,0%	18,6%	47	3595	668
Sveučilišni studij	0,6%	43,5%	9,1%	23,9%	62	3921	889
Svi	8,1%	48,7%	7,6%	14,2%	41	3291	650

Jedan od pokazatelja položaja u hijerarhiji organizacije je i mogućnost nadgledanja i upravljanja radom drugih zaposlenika. Relativno je mali broj mladih na svojem prvom poslu bio izravno nadređen drugim zaposlenicima. Ovdje nema velike promjene kroz prvih pet godina od završetka obrazovanja, ali postoje određene razlike između razina obrazovanja. Visokoobrazovani, prvenstveno oni iz područja ekonomije, poslovanja i inženjerskih struka češće su u svom prvom poslu bili nadređeni drugima nego mladi sa srednjim obrazovanjem.

Usavršavanje u vlastitoj struci vrlo je važno za profesionalni razvoj i održavanje kompetitivnosti pojedinca. Na njihovom prvom poslu, poslodavac nije investirao u obuku niti jednog zaposlenika bez srednje škole. S druge strane, svaki deseti novoupisani radnik sa strukovnom školom i svaki peti s visokim obrazovanjem pohađali su neki vid usavršavanja. Čim je viša prethodno postignuta razina obrazovanja, tim je veća šansa za dodatnim obrazovanjem financiranim od poslodavca.

Kvalitetu posla moguće je mjeriti i kroz Internacionalni socioekonomski indeks (ISEI). U pitanju je standardna međunarodno korištena mjera rejtinga pojedinih zanimanja. U Hrvatskoj ISEI vrijednost prvoga posla u prosjeku je daleko viša za mlade sa sveučilišnom diplomom nego za one s nižim postignutim stupnjem obrazovanja. Postoji jasna razlika između svakog obrazovnog stupnja. Dakle, čim je viša razina postignutog obrazovanja tim je, u prosjeku, posao pronađen na početku karijere bolje kvalitete.

Razina primanja puno je izravniji pokazatelj značaja koji poslodavac daje nekom radnom mjestu i zaposleniku. Ra-

zlike u ukupnom iskazanom iznosu primanja (koja uključuju i neformalna plaćanja „na ruke“) između obrazovnih skupina u prvoj godini rada na prvome poslu nisu velike. Uglavnom su vidljive između zaposlenih s diplomom sveučilišnih studija, onih s diplomom stručnih studija te svih ostalih. Plaće na početku karijere u pravilu brzo rastu, ali nejednako za razne obrazovne skupine. Kad se usporedi prosječan porast u razini plaće od godine kada su počeli raditi do vremena anketiranja, jasan je trend puno bržeg rasta plaća bolje obrazovanih. Dok su plaće mladih bez srednjeg obrazovanja, ukoliko su zadržali posao, porasle u prosjeku tek za 220 kuna, one visokoobrazovanih porasle su u prosjeku za 889 kuna. Čim je trajanje završenog obrazovanja bilo veće, tim je veći bio i porast plaće. Dakle, početne razlike u plaćama između pojedinih obrazovnih skupina se povećavaju kako karijera odmiče.

Prema svim prikazanim pokazateljima, u pravilu kvaliteta prvih poslova raste s razinom ostvarenog obrazovanja. Na početku karijere te razlike su uočljive, ali nisu vrlo snažne. Tako, na primjer, postoji određena šansa da i mlada osoba bez srednje škole dobije solidno plaćen posao na neodređeno u nekom uslužnom zanimanju gdje bi nadgledala druge radnike. Postoji i dosta veća šansa da visokoobrazovana mlada osoba kao svoj prvi posao ne dobije posao stručnjaka, da radi na određeno, prima ispodprosječnu plaću, ne dobiva nikakvo obrazovanje od poslodavca i nije nikom nadređena. No postoje naznake da se razlike u kvaliteti posla prisutne na početku karijere s vremenom samo povećavaju. I kad je u pitanju kvaliteta posla, više obrazovanja je neosporno bolje.

Neusklađenost obrazovanja i rada

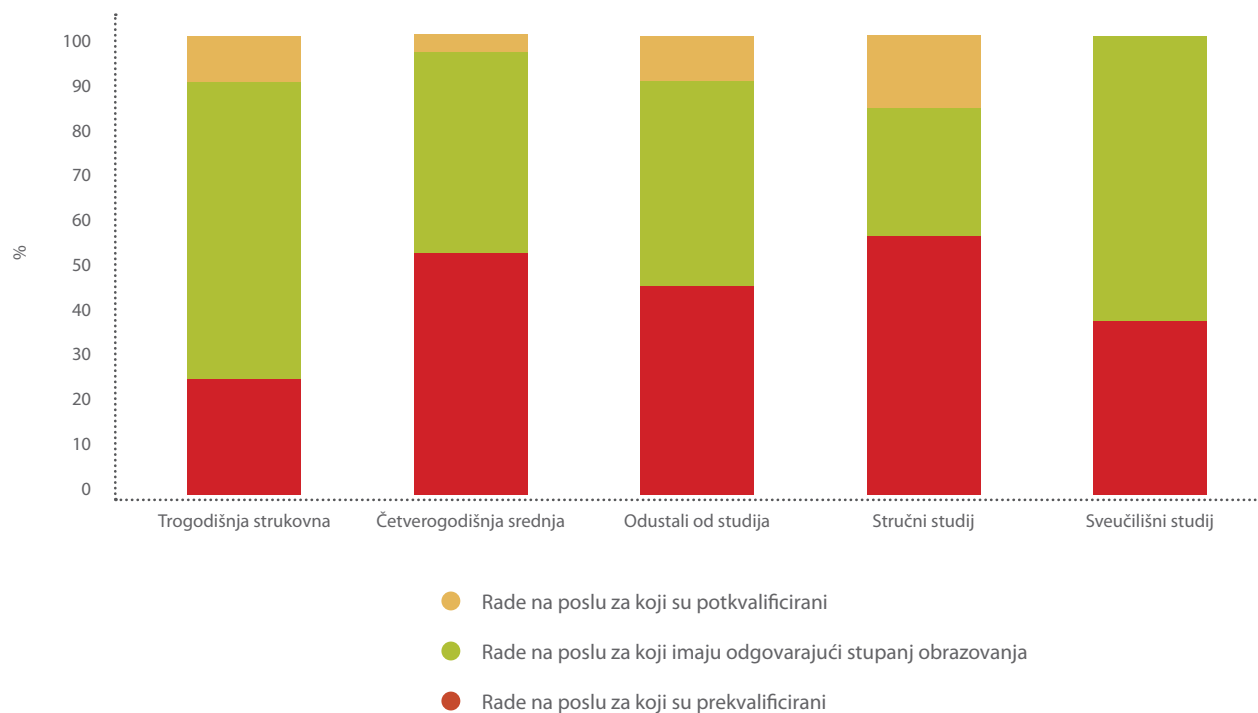
Odgovaraju li pronađeni poslovi prethodno postignutom obrazovanju? Koliko je usklađen obrazovni sustav s tržištem rada? Ovaj se dio veze između obrazovanja i rada često naglašava u medijima, razvojnim i obrazovnim strategijama, ali u njega postoji vrlo malo konkretnih uvida. Temeljem ovog istraživanja na to će se pitanje odgovoriti iz dvije perspektive: razine i područja obrazovanja.

Prvi se vid usklađenosti odnosi na razinu obrazovanja. Jesu li mladi na svojim prvim poslovima prekvalificirani ili potkvalificirani, s obzirom na zahtjeve posla i njihovo prethodno obrazovanje?

Odgovara li složenost i karakter prvog posla postignutoj razini obrazovanja? Po procjeni samih ispitanika, vrlo često ne. Čak 40% sudionika istraživanja smatra da je bilo prekvalificirano za prvi posao koji su radili. S druge strane, njih 7% smatra da je posao koji su radili zahtijevao višu razinu obrazovanja nego što su je oni imali. I sami poslodavci su u 26% slučajeva tražili niži stupanj obrazovanja za to radno mjesto, a tek u 5% viši.

Usklađenost kvalifikacija i posla postaje tek malo bolja kasnije u karijeri. I za prvi značajniji posao, na kojem su radili dulje od 6 mjeseci, 36% ispitanika smatra kako je taj posao tražio niži stupanj obrazovanja od njihovog. I među onima koji su u trenutku istraživanja radili na nekom drugom poslu, 28% se je smatralo prekvalificiranima.

Slika 7: Učestalost prekvalificiranosti i potkvalificiranosti za prvi posao, prema postignutoj razini obrazovanja.

Napomena: Korištena je subjektivna ispitanikova procjena zahtjevnosti posla.

Slika 7 pokazuje kako je prekvalificiranost prisutna koji god stupanj obrazovanja bio postignut. Najrjeđa je među mladima koji su završili trogodišnju srednju školu⁶, koji većinom smatraju da je njihov prvi posao odgovarao njihovim kvalifikacijama. Nešto je češća među nositeljima diploma sveučilišnih studija, gdje je dvoje od petero radilo na prvom poslu za koji smatraju da ne traži znanja i vještine stečene sveučilišnim studijem. Kod svih ostalih obrazovnih skupina, oko polovice ili više mladih smatra da su bili prekvalificirani za prvi posao na kojem su radili, koji često nisu tražili četverogodišnju srednju školu pa čak ni bilo kakvo obrazovanje.

Potkvalificiranost, odnosno rad na poslu koji traži višu razinu obrazovanja od postignute, je značajno rjeđa pojava, u nešto većoj mjeri prisutna kod mladih bez škole te onih sa stručnim studijem.

Ovi nalazi ne dovode u pitanje činjenicu da viša razina obrazovanja često vodi brže pronađenim i boljim poslovima, ali pokazuju da značajan broj radnih mjesta u stvari ne traži toliku razinu obrazovanja. Drugim riječima, da hrvatska privreda ne iskorištava učinkovito toliko priljev mladih visokoobrazovanih ljudi iz obrazovnog sustava. S osobne strane, ovo rezultira frustracijom radi nezahtjevnosti poslova i "uzaludnih" godina školovanja. Sa strane društvenog

razvoja to znači da su mnoge javne investicije u obrazovanje ostale bez povrata.

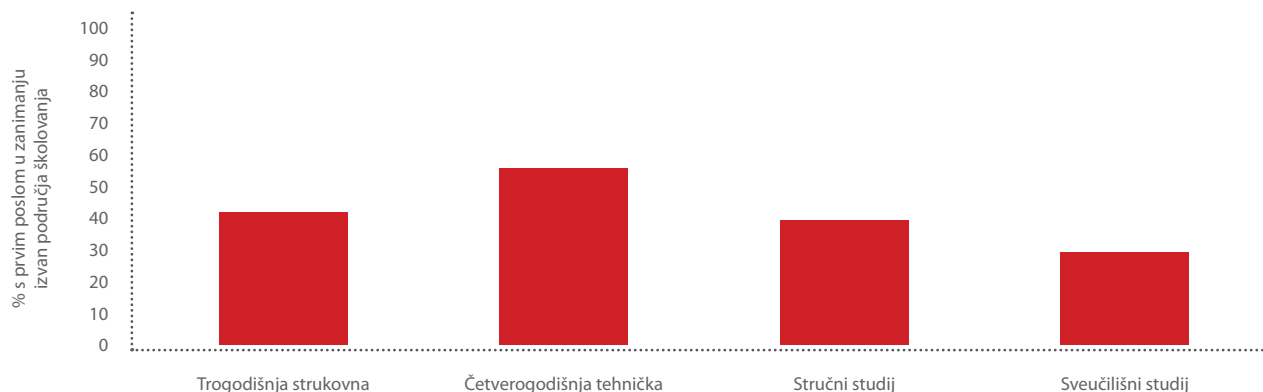
Drugi upit odnosi se na usklađenost zvanja i zanimanja. Koliko često mladi rade u zanimanju drugačijem od onog za koje su se školovali?

Oko 5% generacije izašlo je iz obrazovanja, a da su završili samo gimnaziju ili osnovnu školu. No velika većina je kroz svoje srednje ili visoko obrazovanje stekla neko specifično zvanje. Mladi koji su ispali iz sustava obrazovanja granični su slučajevi. Oni posjeduju neko obrazovanje iz struke (ukoliko nisu odmah odustali), ali ne posjeduju diplomu.

Promatra li se usklađenost područja obrazovanja s pronađenim zanimanjem (na primjer građevinar u građevinskim zanimanjima, liječnik u zdravstvu, profesor jezika u školi itd.), za čak 47% mladih njihov prvi posao nakon završetka obrazovanja ni približno nije odgovarao zvanju za koje su se prethodno školovali (npr. sociologinja kao tajnica, strojar u ugostiteljstvu i sl.).

Za razliku od prekvalificiranosti, koja ipak postaje rjeđa kasnije u karijeri, neusklađenost područja obrazovanja i trenutnog zanimanja ne smanjuje se s prvim značajnijim poslom ili u poslu u vrijeme anketiranja. I u tim slučajevima 45% mladih radilo je u zanimanjima posve nevezanima uz svoju struku.

Slika 8: Učestalost rada u zanimanju izvan struke, prema postignutoj razini obrazovanja. Prvi posao.

⁶ Za mnoge lošije poslove poslodavci ne traže postignuto srednje obrazovanje ili oni koji su na njima radili smatraju da za te poslove nije potrebna nikakva kvalifikacija.

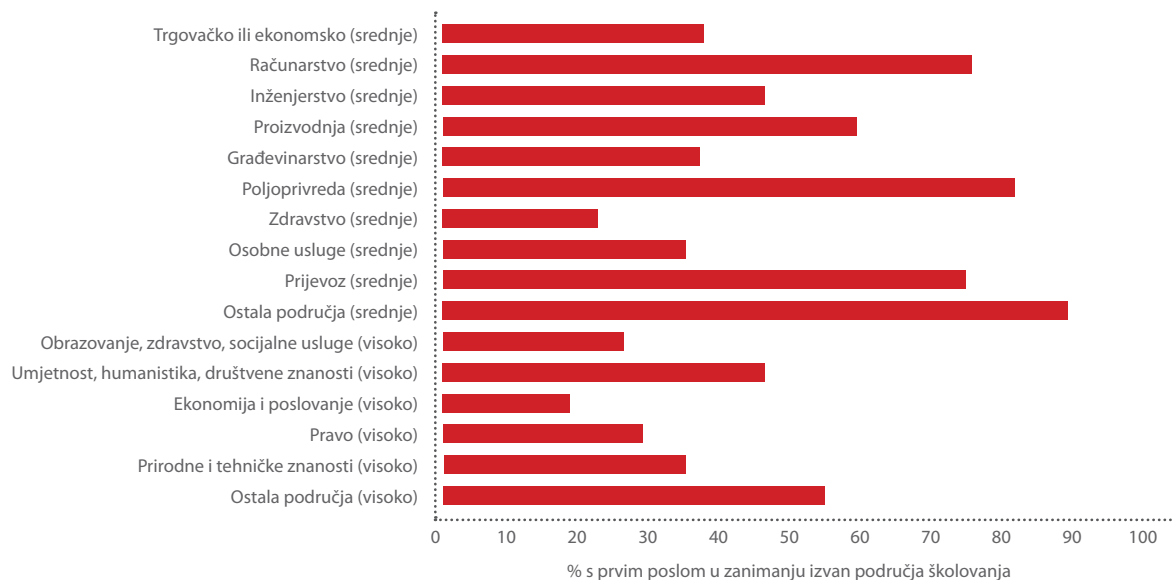
Ovisno o postignutom stupnju obrazovanja, u svojem prvom poslu izvan struke je radilo između 29% i 54% ispitanika. Mladi koji su završili četverogodišnju tehničku školu u manje su od pola slučajeva završavali na radnom mjestu koje je odgovaralo njihovom smjeru obrazovanja.

Koliko je često netko pronašao svoj prvi posao u struci prilično je snažno povezano i s područjem obrazovanja za koje se školovao (slika 9). Za one koji su ušli na tržište rada nakon srednje škole ili su odmah odustali od studija, nalaženje posla u struci bilo je češće za ekonomske i građevinske smjerove, zdravstvo i osobne usluge, a vrlo rijetko za one koji su pohađali srednju školu iz područja poljoprivrede, prijevoza, računarstva(!) i manjih strukovnih područja.

Visokoobrazovani značajno češće nalaze poslove srodne struci za koju su se školovali. No i među njima, u struci su posao najčešće nalazili oni koji su studirali ekonomiju i poslovanje, kao i regulirane profesije u obrazovanju i zdravstvu. Posao izvan struke najčešće su nalazili oni s diplomama humanističkih i ostalih društvenih znanosti.

Posao izvan struke ne mora biti i loš posao. Mladi u takve poslove često ulaze upravo jer su atraktivniji, bolje plaćeni ili jednostavno dostupniji od onih za koje su se školovali. Ponekad i stoga što su za te poslove nadareni. No ovi rezultati dovedu u pitanje vrijednost strukovnog obrazovanja, posebno u srednjoj školi, ukoliko većina mladih koji ga završe ili krene na studij ili radi u poslovima nevezanim uz svoju struku. Godine truda uložene na učenje strukovnih i profesionalnih znanja i vještina u tim su slučajevima bačene u vjetar.

Slika 9: Učestalost rada u zanimanju izvan struke, prema pohađanom području i razini obrazovanja. Prvi posao.

Promjena i gubitak jednom pronađenog posla

Prethodno je prikazano kako se prvi posao nakon obrazovanja dosta teško nalazi. No koliko se lako gubi ili mijenja? Slika 10 prikazuje koliko je učestao gubitak prvog posla u prve tri i pol godine njegova trajanja.

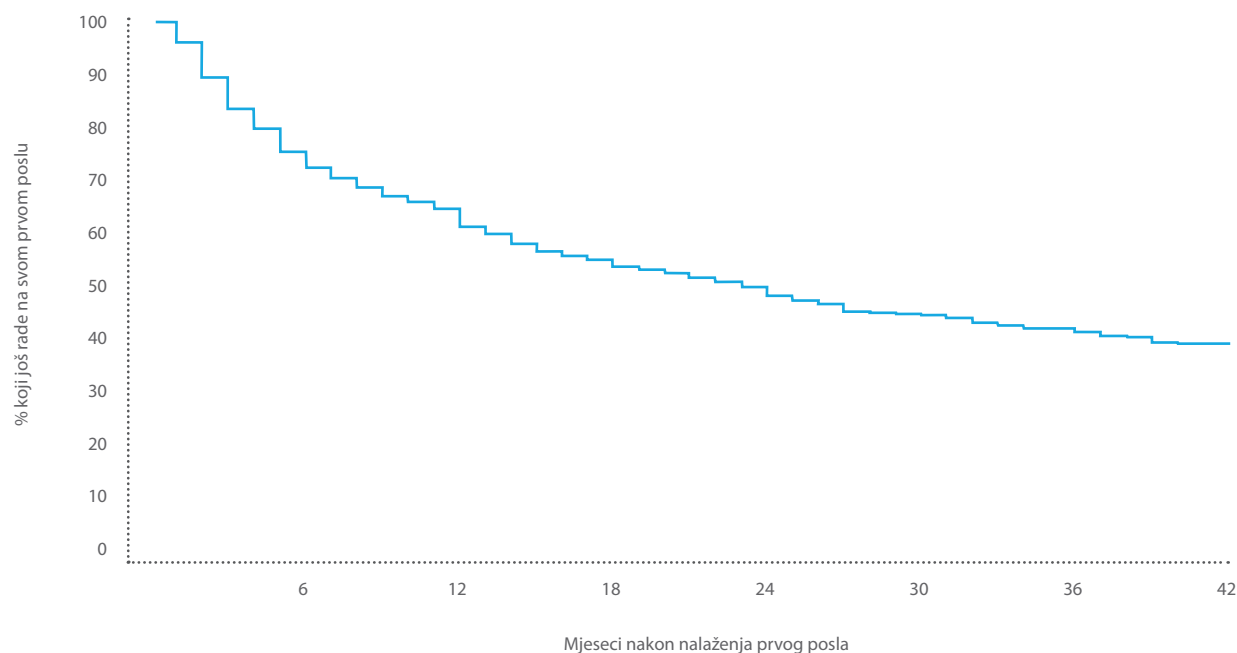
Šest mjeseci od nalaženja prvog posla, svaka četvrta osoba ga je već izgubila ili promijenila. U prvih pola godine posao je najnestabilniji. Još je jedna četvrtina napustila svoj prvi posao unutar dvije godine od njegovog nalaženja. Na kraju prikaza-

nog razdoblja, tri i pol godine od pronalaska prvoga posla, tek dvoje od pet mladih nisu izgubili ili promijenili posao.

Napuštanje posla ne znači nužno izlazak u nezaposlenost. U otprilike polovici slučajeva posrijedi je promjena posla. Često radi nalaženja prikladnijeg ili sigurnijeg posla.

I u ovom slučaju, više obrazovanja se pokazuje kao dobra stvar. Visokoobrazovani rjeđe izlaze iz prvoga posla tijekom prve dvije godine. I kada više ne rade na prvom poslu, češće izravno prelaze na drugi posao nego što završavaju kao nezaposleni.

Slika 10: Dinamika izlaska iz prvog posla, prema broju mjeseci provedenih na poslu.

Ranjive skupine? Nejednak pristup radu, nejednak pristup obrazovanju

Iz ovih je osvrta jasno kako se šanse na početku radne karijere uvelike razlikuju s obzirom na postignut stupanj obrazovanja. A šanse za postignut stupanj obrazovanja uvelike se razlikuju s obzirom na obiteljsko zaleđe.

No što se događa s mladima čije su okolnosti odrastanja bile manje povoljne iz nekih drugih obiteljskih, geografskih ili zdravstvenih razloga? Koliko se njihov početak karijere razlikuje od uobičajenog?

Usporedi li se njihova brzina nalaženja i kvaliteta posla prema istim pokazateljima koji su ranije korišteni, pokazuje se kako gotovo sve promatrane skupine imaju u prosjeku lošiji start karijere od uobičajenog na barem jednoj od promatranih dimenzija.

Tablica 5: Kvaliteta posla i dinamika nalaženja posla. Usporedba pojedinih skupina i opće populacije.

	Udjel (opći uzorak)	Brzina nalaženja stalnog zaposlenja	Jednostavna (nekvalitetna) zanimanja	Rad na određeno ili na crno (neželjen)	Prosječni ISEI skor posla	Prosječna plaća u prvoj godini rada
Mladi čiji roditelji nisu dosegli srednje obrazovanje	10,0	Sporije	Puno češće	Češće	Niži	Niža
Mladi čiji su roditelji radili u PKV/ NKV zanimanjima	15,0	Sporije	Puno češće	Češće	Niži	Niža
Žene			Rjeđe		Malo viši	Malo niža
Djeca iz jednoroditeljskih obitelji	9,1		Češće			
Djeca razvedenih roditelja	7,1		Češće			Niža
Mladi odrasli u manjim i seoskim naseljima	48,8		Češće	Češće	Malo niži	Malo niža
Mladi odrasli u istočnoj Hrvatskoj	19,2	Sporije				Niža
Romi		Daleko sporije	Puno češće		Puno niži	Puno niža
Ostale nacionalne manjine	4,2	Sporije				Niža
Djeca imigranata	9,3		Češće		Malo niži	
Imigranti	3,6					
Mladi sa značajnijim zdravstvenim problemima ili invaliditetom	5,3	Sporije				Niža
Korisnici skrbi u domovima za djecu i udomiteljskim obiteljima			Češće	Češće	Niži	

- Najslabija je startna pozicija mladih Roma, a slijede djeca roditelja nižeg obrazovanja i socioekonomskog statusa koja se po svim kriterijima češće susreću s problemima u početku karijere.
- Mladi odrasli u manjim i seoskim naseljima u prosjeku rade na nešto manje kvalitetnim poslovima, a u istočnoj Hrvatskoj sporije nalaze posao. Mladi pripadnici drugih etničkih manjina većinom žive u istočnoj Hrvatskoj pa tako dijele i iste probleme sporijeg nalaženja posla i niže plaće.
- Djeca imigranata nešto češće rade u jednostavnim i lošijim zanimanjima, ali mladi koji su sami ili uz roditelje imigrirali iz druge zemlje (većinom BiH) ne prolaze ništa lošije od onih rođenih u RH.
- Odrastanje u jednoroditeljskoj obitelji ili uz rastavljene roditelje također nosi nešto povećan rizik pri početku karijere u jednostavnim zanimanjima.
- Mladi koji su boravili u domovima za djecu ili udomiteljskim obiteljima, dakle koji uglavnom nisu mogli računati na roditeljsku potporu, također su češće radili na lošijim poslovima nego njihovi vršnjaci.
- Premda ne rade na lošijim poslovima kad uspiju naći posao, mladi sa zdravstvenim problemima ili invaliditetom posao nalaze sporije, a plaća koju ostvaruju je niža.

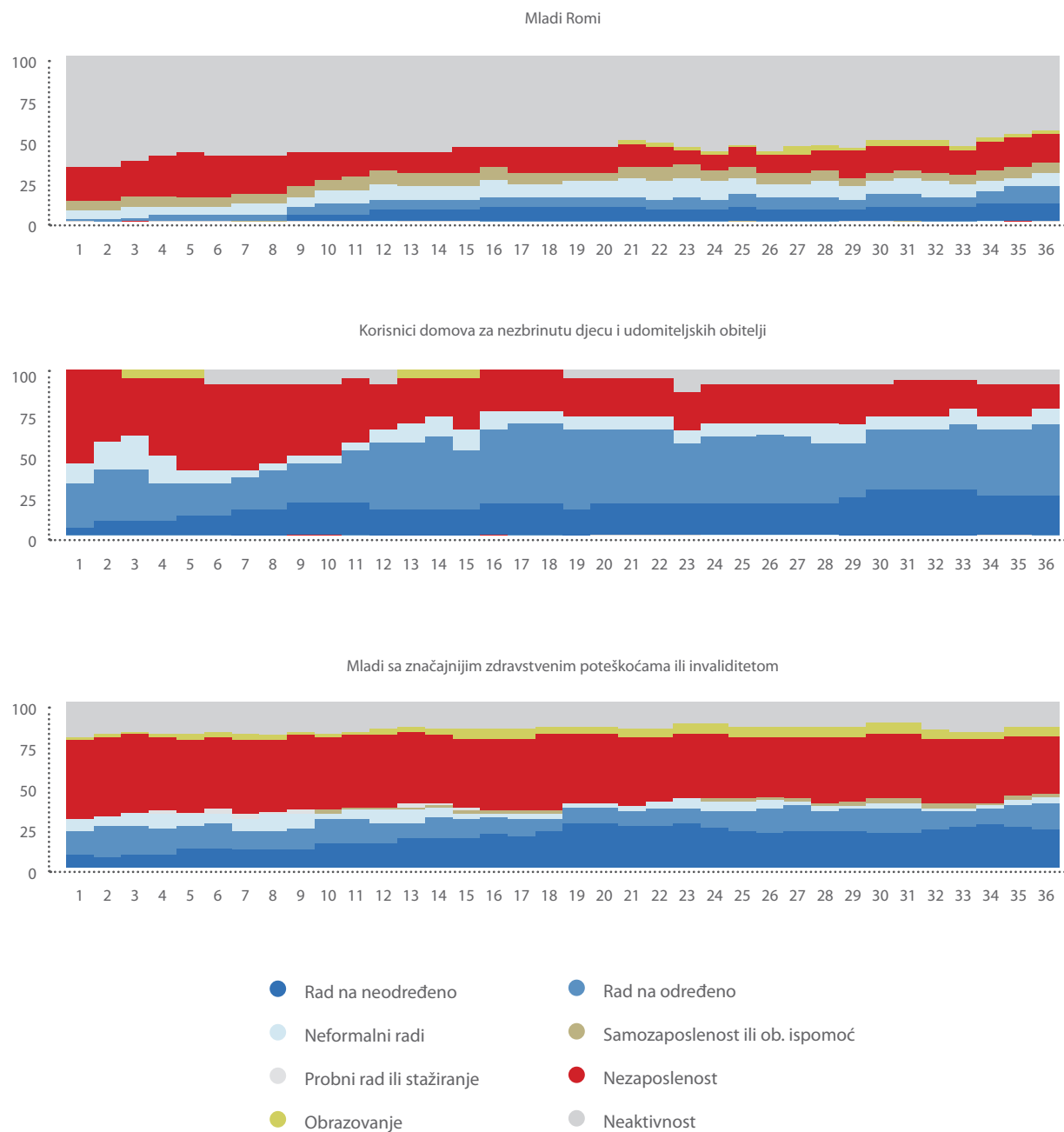
Do sada prikazani podaci u svakom poglavlju pokazivali su kako je razina obrazovanja najvažniji čimbenik razlika u

kvaliteti početka karijere. U kojoj mjeri razlike ustanovljene među ovim potencijalno ranjivim skupinama proizlaze iz toga što postižu slabije obrazovanje, a koliko iz drugih problema s kojima se susreću na tržištu rada? Izvršene analize u kojima su se uspoređivali mladi jednakog stupnja obrazovanja pokazale su da je za značajan dio razlike u radnom (ne)uspjehu između ovih skupina i opće populacije zaslužan niži stupanj obrazovanja koji postižu. Dakle, ovdje ne postoji izravna diskriminacija na tržištu rada, nego je za loš uspjeh u karijeri prvenstveno odgovoran lošiji školski uspjeh ove djece.

No Romi, mladi s invaliditetom, bivši korisnici domova za djecu, a dijelom i mladi nepovoljnog socijalnog zaleđa, još uvijek prolaze lošije na početku karijere nego "prosječni" mladi istog stupnja obrazovanja (usp. slika 11). Postoje dva moguća objašnjenja za ove razlike. Ili ih tržište rada diskriminira (npr. poslodavci ne žele zapošljavati takve kandidate), što vodi nezaposlenosti i aktivnosti kao u slučaju Roma i mladih sa zdravstvenim poteškoćama. Ili su spletom okolnosti bili prisiljeni prihvatiti raditi bilo kakve nestabilne poslove, kao što je slučaj s bivšim korisnicima domova, dok su djeca iz imućnijih i potpunih obitelji ipak češće u mogućnosti birati, čekati i tražiti posao koji im odgovara.

Slabiji pristup obrazovanju razlog je velikom dijelu problema u zapošljavanju mladih s manje povoljnim obiteljskim, geografskim ili zdravstvenim zaleđem. A koliko su ishodi obrazovnih karijera među mladima iz ovih skupina lošiji pokazuje sljedeća tablica.

Slika 11: Zastupljenost radnih statusa u prve tri godine nakon izlaska iz obrazovanja mladih Roma, bivših korisnika skrbi u domovima za djecu i mladih sa zdravstvenim tegobama ili invaliditetom.

Tablica 6: Obrazovna postignuća i izbori. Usporedba pojedinih skupina i opće populacije.

	Udjel (opći uzorak)	Bez srednje škole	Upisali trogodišnju srednju školu	Završili visoko obrazovanje
Žene		Rjeđe	Rjeđe	Češće
Djeca iz jednoroditeljskih obitelji	9,1	Češće		
Djeca razvedenih roditelja	7,1			
Mladi odrasli u manjim i seoskim naseljima	48,8	Češće		Rjeđe
Mladi odrasli u istočnoj Hrvatskoj	19,2		Češće	
Romi		Puno češće	(najčešće ne upisuju s.š.)	-
Ostale nacionalne manjine	4,2			
Djeca imigranata	9,3		Češće	Rjeđe
Imigranti	3,6			
Mladi sa značajnijim zdravstvenim problemima ili invaliditetom	5,3	Češće	Češće	Puno rjeđe
Korisnici skrbi u domovima za djecu i udomiteljskim obiteljima			Češće	Nešto rjeđe

Kroz daljnje analize, slabija obrazovna postignuća i izbori manje prestižnih tipova obrazovanja u većini su se skupina gotovo u potpunosti mogli objasniti slabijim obrazovanjem i socijalnim zaleđem roditelja (odnosno izostankom roditeljske skrbi u slučaju djece koja su boravila u domovima). Ranije navedene mjere širenja obuhvata djece pristupačnim i kvalitetnim uslugama predškolskog i izvanškolskog obrazovanja, koje bi izjednačile šanse pristupa kasnijem obrazovanju djeci slabije obrazovanih i manje imućnih, na taj bi način istovremeno uvelike pomogle i pripadnicima ovih skupina.

Iznimku čine tri skupine. U slučaju mladih s invaliditetom i Roma, njihovi su obrazovni rezultati slabiji bez obzira na materijalni status i obrazovna postignuća roditelja. Korisnici skrbi u domovima i udomiteljstvu pak ne uživaju skrb svojih roditelja. Stoga ove skupine traže posebnu potporu za integraciju u redovni školski sustav. Takvim socijalnim investicijama i njima će se omogućiti da budu zapošljivi, samostalni i produktivni članovi društva, a samo će društvo poštedjeti od socijalnih troškova u budućnosti.

Zaključak

Prema ovdje prikazanom istraživanju, sredinom prvog desetljeća dvadeset i prvog stoljeća traganje za prvim trajnijim poslom nakon završetka obrazovanja za mnoge je mlade višegodišnji poduhvat. Karijera najčešće počinje “na određeno”, a za poslove se uglavnom saznaje osobnim kanalima. Nije rijetkost da zaposlenje nađu na radnim mjestima za koje se tražila niža razina obrazovanja nego što je posjeduju, a zanimanje kojim se bave često nema nikakve veze s područjem obrazovanja za koje su se školovali, posebno ukoliko posjeduju srednje strukovno obrazovanje. Veza između obrazovnog sustava i tržišta rada problematična je. Ovo ne čudi, s obzirom na manjak koordinacije između obrazovnog sustava i poslodavaca (i iz javnog i iz privatnog sektora).

Bilo kakva zaposlenost nije dovoljan niti poželjan cilj. Ostvarivanje prava na doličan rad (*decent work*) jedan je od temeljnih ciljeva Međunarodne organizacije rada (ILO). Prema tom pristupu, rad mora pružati i adekvatnu razinu sigurnosti, socijalnu integraciju, mogućnost za osobni razvoj i izražavanje mišljenja, mora poštovati ljudsko dostojanstvo te biti svima dostupan pod jednakim uvjetima. I na razini Europske unije, rast ne samo broja, već i kvalitete radnih mjesta temeljna je odrednica Lisabonske strategije. Obrazovanje, preciznije – dostupno obrazovanje je svakako smjer u ostvarivanju oba navedena cilja.

Stanje na početku karijere nije jednako crno za sve. Razina postignutog obrazovanja najsnažniji je izvor razlika. Prema svakom od predstavljenih elemenata početka karijere, mladi sa završenim visokim obrazovanjem najčešće počinju karijeru značajno bezbolnije i kvalitetnije nego mladi

sa srednjim obrazovanjem. Mladima bez završene srednje škole, perspektiva je vrlo loša.

Kroz analizu obrazovnih karijera, vidljivo je i da za početak radne karijere nisu svima podijeljene jednako dobre karte. Prikazani podaci sugeriraju postojanje jasnog niza reprodukcije socijalnih nejednakosti. Nejednakost u obiteljskom zaleđu vodi nejednakosti u obrazovnom uspjehu koja vodi nejednakostima u svijetu rada. Tako djeca stručnjaka najčešće postaju više ili manje uspješni stručnjaci, a djeca iz siromašnijih i slabije obrazovanih obitelji najčešće nakon strukovnih škola i duljeg čekanja nalaze posao u zanimanjima u trgovini, ugostiteljstvu ili proizvodnji. Nalazi ukazuju i kako mladi sa značajnijim zdravstvenim poteškoćama ili invaliditetom, Romi te bivši korisnici domova za djecu i udomiteljskih obitelji postižu značajno lošije obrazovne, a potom i radne ishode od svojih vršnjaka.

Ova pravilnost nije apsolutna. Najbistriji će savladati sve probleme i uspjeti bez obzira na teške okolnosti. S druge strane, najmanje nadareni i motivirani neće postići značajniji uspjeh u obrazovanju i traženju posla bez obzira na količinu roditeljskog ulaganja. Ali za veliku većinu ostale djece, postignuto obrazovanje – i kasniji uspjeh u karijeri – tijesno je povezan s njihovim obiteljskim okolnostima u vrijeme odrastanja. Bez raširenih i svima dostupnih javnih programa kojima bi se svim mladima pružila podrška u njihovom razvoju (npr. EU ciljevi iz Barcelone traže participaciju 90% djece starije od 3 godine u predškolskoj skrbi) ova veza neće oslabiti, a Hrvatska će u budućnosti ostati bez doprinosa djece koja su imala potencijala za mnogo bolje obrazovanje i mnogo produktivnije poslove, ali ih nisu mogli ostvariti.

Preporuke aktivnosti za prevladavanje problema mladih u nepovoljnom položaju u obrazovnom sustavu i na tržištu rada

Temeljem ovog istraživanja, ali i pokazatelja Ankete o radnoj snazi te službenih statističkih pokazatelja proizlaze sljedeće preporuke:

1) Prema svim postojećim izvorima, najsnažniji čimbenik kvalitnog početka karijere jest postignuto visoko obrazovanje. Stoga su izuzetno važne mjere kojima se **povećava obuhvat** visokim obrazovanjem, **dostupnost visokog obrazovanja za sve društvene skupine**, te **uspjeh u procesu studiranja**. S druge strane, **završavanje srednjeg obrazovanja** danas je rudimentarni uvjet za socijalnu uključenost.

2) Postoje velike razlike u pristupu pojedinim obrazovnim programima s obzirom na socioekonomsko obiteljsko zaleđe i to ne samo u pristupu visokom obrazovanju, nego i u tipu srednjeg, vanškolskim aktivnostima te predškolskom obrazovanju.

Razvoj predškolskih, školskih i vanškolskih usluga za djecu, ukoliko su **jednako dostupne svoj djeci** bez obzira na mjesto boravka i materijalni status roditelja, kvalitetne u sadržaju i fleksibilne u terminima izvođenja, neće olakšati samo usklađivanje radnih i obiteljskih obveza roditelja, već i utjecati na razvoj i izjednačavanje obrazovnih šansi djece koja ih pohađaju.

3) Istraživanjem je za sve obrazovne profile ustanovljen umjeren, ali jasan učinak **sudjelovanja u programima izvanškolske prakse značajnijeg obima** na lakše nalaženje posla. Stoga je poželjno na svim razinama strukovnog i profesionalnog obrazovanja osigurati programe prakse koji bi mladim ljudima pružili više prilika za stjecanje radnog iskustva.

4) Dostupni podaci ukazali su na **neusklađenost razine i područja obrazovanja sa zanimanjima koja mladi ljudi rade** na početku svojih karijera. No nalazi ne dosežu razinu pojedinih struka odnosno obrazovnih usmjerenja i programa. Stoga svakoj mjeri usmjerenoj na prevladavanje neusklađenosti sustava obrazovanja i tržišta rada (bilo kroz informiranje mladih, reformu programa ili prilagodbu upisnih kvota) trebaju prethoditi jasni analitički rezultati potvrđeni unazad nekoliko godina. A za to je potrebno razviti model praćenja ishoda na tržištu rada za mlade koji su završili pojedine programe te kapacitete za analizu i predviđanje potreba tržišta rada za znanjima, vještinama i kompetencijama na svim razinama.

5) Regionalne nejednakosti, kao i razlike između većih urbanih centara te ruralnih krajeva i manjih mjesta, ostavljaju ožiljke i u obrazovnim i u radnim karijerama mladih koji tamo odrastaju. Stoga je za poboljšanje položaja substantivnog dijela mladih u ranjivom položaju nužno **uključiti obrazovni aspekt i politike zapošljavanja u strategiju politike regionalnog razvoja** s ciljem osiguranja ujednačenijeg razvoja, ali i šansi građana diljem zemlje.

6) Pojedine skupine mladih podprivilegirane su u svojim obrazovnim karijerama, a potom i pri započinjanju radnog života. To su prvenstveno mladi sa značajnijim zdravstvenim poteškoćama i invaliditetom, djeca bez roditeljske skrbi te etničke manjine, u prvom redu mladi Romi. Stoga je važno **učinkovitije provoditi i osnažiti ciljane programe za osjetljive skupine na tržištu rada, ali i u obrazovnom sustavu**.

Hrvatska

Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP)

Ured Stalnog predstavnika u Hrvatskoj

Radnička cesta 41

10 000 Zagreb

E-mail: registry.hr@undp.org

www.undp.hr